

אשר בו הלא זה מכיר ויודע את המלך מן הראשון, על כן מי שקבלה נפשו ידיעת רוממות השם ויראתו על פניו מבלי שיצטרך להכין לבו ולערוך מחשבתו להביאה ברעיונו ולצייר אותה בנפשו הוא היודע את השי"ת ויגיע האדם אל המעלה הזאת.

ג.

א. בני תורת אל תשכח וגו' אחר שהזהיר על דרישת החכמה יזהיר בפרשה הזאת על עבודת השי"ת כי מן החכמה מגיעין אל העבודה כאשר דקדמנו. והנה בפסוק הזה יזהיר לשמור החכמה אחר לימודה ולא ישכחנה. או יהיה פירושו אל תשכח תורת הממקים אותה בפועל: ב. כי ארך ימים וגו' שנות חיים שנות בריאות וטובה ושנת שלום יסופו לך ואזיל בארצות החיים (יומא ע"א). אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה: ג. חסד ואמת אל יעזבוך וגו' הנה התחיל עתה לדבר על דרכי עבודת השם ופתח להזהיר על המדות האלה והם חסד ואמת והנה חסד כולל רבות ממעלות המדות ואמת כולל המעלות השכליות וקלות המדות לאהבת השכל. והנה ענין האחד שישים חפצו והשתדלותו לגמול חסד לבני אדם ולהטיב להם בממונו ובטורח גופו ולעשות להם נחת רוח ולדרוש שלומם וטובתם ולחפוץ ביקרם וטובם אף כי להזהיר מהויק להם במעשה ודבור. והנה במדה הזאת מדת האכזריות והכילות והשנאה והקנאה והתאוה ר"ל השתרר על בני אדם שלא כחפצם ורצונם. וענין האמת שלא יאמר לרע טוב ולטוב רע ולא יחניף לבריות אך יקנא לאמת ואוהב כבוד צדיקים ושפלות רשעים ואנשי און. והענין הזה אינו בכלל מדות החסד. ובכלל ענין האמת שישפוט בין בני אדם שלא ישא פנים לנכבד ולאוהב ובכל דבר מריבה ומחלוקת יצדיק את הצדיק וירשיע את הרשע. וכן כענין שאמרו חז"ל מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני החובה לעשיר מנין שלא ישתוק? ת"ל מדבר שקר תרחק (שמות כ"ג ז'). ואזיל ארבע כתות אינן מקבלות פני שכינה כת חנפים כת שקרים כת לצים כת מספרי לשון הרע (סוטה מ"ב) ונאמר מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי גם שניהם (י"ז ט"ז) ונאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים ק"א ז'). ובכלל ענין האמת שאם יחלוק עם חברו וינצחוהו באמת יודה עליו וכן בכלל אם ישפוט בני

אדם על פי עדים ירבה לחקור העדים ואם נראה לו כי הדין מרומה לפניו יחמיץ אותו ולא יחתכנו. וכן בכללו שלא יקבל לשון הרע ולא יאמין כל מה שישמע פן יאמין בדברי שקרים אך ישים הדברים בספק עד היוחם נחקרים אצלו. ונאמר שקר מזין על לשון הוחת (י"ז ד') ונאמר פתי יאמין לכל דבר (י"ד טו'). וכן המעלות השכליות בכלל האמת כי יזהר מן הדעות המשובשות ומן הסברות הסנדרות ובכל חכמה אשר יעסוק ובכל דברי אמונה אשר יתבונן ירבה לחקור האמת לא ילאה במחקרו לא ייעף ולא ייגע וידיא לנפשו פן יקחהו לבו דבר שקר. ודע כי מעלות חסד ואמונה גדולות ועצמות אין קצה לתבונת מעלת מי שמגיע לשלמותם. אך מי שאינו אוחז בהם אבל מתהלך בהפכם הוא מן הרשעים הגמורים הנתעבים לפני הש"י כאשר תראה בפרש' אדם בליעל איש און שנא' י"י (ו' י"ב) כאשר נבאר שם בע"ה^ג). על כן פתח הנה להזהיר בהם כאשר בא לדבר על עבודת הש"י למען תהיה העבודה רצויה באחוז בעליה בחסד ואמת כי עבודת הרשעים אינה רצויה כמו שנאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישעי' א' י"ד) ונאמר גירו לכם גיר ואל תזרעו אל קוצים (ירמי' ד' ג'). למד דעת בפרשה הזאת על המדות הרצויות ועל דרכי האמונות כאשר יתבאר ואם כן יזהיר על קיום כל המצות בפרשה אחרת שנאמר בני אל ילחו מעיניך (ד' כ"א). והנה אוסיף לבאר לך על ענין החסד כי ישיג כל אדם לעלות במעלותיו אע"פ שאיננו בעל ממון כמו שאז"ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו (סוכה מ"ט:). וענין גמילות חסדים שטורח ומשתדל בתקנת חבריו ותועלתם ודורש בשלומם וטובתם כענין שנ' דורש טוב לעמו (אסתר י' ג') ויבקר חולים וינחם אבלים וידבר על לב עניים מרודים ויכבדם ואז"ל המפייסו בדברים גדול מכולם (ב"ב ט'). והנה זה הענין אשר ישיג כל איש להקימו בלא עמל ושכרו הרבה מאד וכן יליך טוב על העניים וימשוך לבות בני אדם להיטיב להם ואז"ל גדול המעשה יותר מן העושה (ב"ב ט'). וכן יחון על העלובים ויפתח פיו לאלם ויהיה עניים לעזר ורגלים לפסח. ואם אינו בעל ממון יתאוו ויכסוף לעשות צדקה וחסד בראותו בצרת עניים מרודים ויחמוד מדת הצדקה ויאשר עושיה וישמח במעשה צדקתם ויחזק ידיהם ואז"ל המטפל לעשות מצוה כעושה (סנהדרין ט'). והנה התבאר הענין הזה על יד הנביא ע"ה שנ' כי אם עשות

ג) הפירוש של פרק ו' מט' משלי לא עשה מר' יונה ז"ל מטעמים שכתבנו למעלה. אכן פירוש הכתוב נמצא בש"ח ג' קע"ה, מ"א.

משפט ואהבת חסד (מיכה ו' ח') ואז"ל אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה מהם (גטין ד' :) והנה המעט מוצר מיד העני כמתנה מרובה יחשב יותר ממתנת העשיר ונאמר כי תקריב קרבן מנחה ואז"ל דרכו של עני להקריב מנחה לפיכך נאמר ונפש כי תקריב (ויקרא ב' א') מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב נפשו (מנחות ק"ד). והנה אוסיף לבאר בענין אמת כי יתחייב האדם להתחזק מאוד במדת האמת ולהרחיב גבולה מרוב היות מדת האמת אהובה ודרושה מלפני השי"י כי גם אם יאמר האדם בלבו לתת מתנה או לקנות חפץ בדמים יתרים אם האיש מן המשתדלים להגיע לשלמות יראת שמים יתקיים בפועל את אשר גמר בלבו כמו אשר שנינו בירר והניח בירר והניח אפי' כל היום לא קנה גמר בלבו לקנות מעשר ונותן לו (ביב פ"ח ע"א) וביארו הענין הזה כי מדבר באדם ירא שמים כגון רב ספרא שהיה מקים מה שכתוב ודובר אמת בלבו (תהלים ט"ו ב') ודע כי בדברי רז"ל מדת חסידות ומדת יראת שמים שתי מדות הן כאשר ביארו בפ' כל כתבי הקודש (שבת ק"כ). והזכירו על ענין אחד מדת החסידות לבדה כי כל איש אשר מורא שמים עליו יתחייב להניח כל ענין אשר איננו נכון לפני השי"ת אמנם במדת החסידות הרבות בהדור המצוה ולאחז בכל דרך נאה אע"פ שאם ירף ממנו לא ימצא בידו פועל מגונה ולא מעשה אשר איננו נכון ותגיע מדת החסידות מרוב החפץ בעבודה כענין שני במצותיו חפץ מאד (תהלים קי"ב א'). קשרם על גרגרותיך וגו' תדבר על מדות האלה תמיד והיא תפארתך כענקים על הגרון והזכיר ע"ה לדבר תמיד במדות הנכבדות כי ההגיון בהם יזכיר לנפשו להזהר בהם ויועיל לשומעים כי ילמדו מדבריו דרך החיים אף כי בדברו בשבח המדה יתהדרו האוחזים בה בעיני השומעים. וכדברו בגנות יתגנו המעשים והם בעיני שומעיהם וגם נארחיזם בהם יהיו לחרפה ויבדל העם מהם. גם הדבור בשבח : מדות הטובות ובגנות הפסם תמיד תהיה לעדה על המדבר כי פיו ולבו שוים כמו שני מצרף לכסף (י"ז ג' ; כ"ז כ"א) וגו' כאשר יתבאר. כתבם על לח לבר. שתשיב אותם בלבך תמיד לעשות עצות בנפשך איך תשיג אליהם ותגיע לקיים אותם בפועל : ד. ומצא חן ושכל טוב. ע"י החסד תמצא חן בעיני אלוהים ואדם כאשר אד"ל כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים (שבת קי"א) שגא' ונתן לך רחמים ורחמך והרבך (דברים י"ג י"ח) וכתוב הנה כאשר גדלה נפשך היום בעיני כן תגדל נפשי בעיני יי' (ש"ב כ"ו כ"ד) וכתוב תאזן אדם חסדו (י"ט כ"ב) והוא מלשון נאזן להייד (שיר א' י') פ"י חמדת אדם והחן הנבי שלו

לפי חסדו ונדבתו וכתוב ולענויים יתן חן (ג' ליד') פ' יתן להם חן בעיניו ובעיני כל הנבראים. הנה ע"י המדות הנאות ימשך החן על האדם וידוע הדבר כי ע"י הטוב והחסד אשר יעשה האדם לבריות ימצא חן בעיניהם וע"י האמת תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם. כי ההולכים בדרך אמת הצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע הם המשכילים שכל טוב. לא המחזיקים בחמתם את השקר כענין שנ' חכמים הם להרע (ירמי' ד' כ"ב) ונאמר הנה בדבר י"י מאסו חכמת מה להם (שם ח' ט') ונא' ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם (דברים ד' ו') ונאמ' שכל טוב לכל עושיהם (תהלים קי"א ו'). גם יש לפרש כי ע"י החסד אדם מוצא חן בעיני אלהים כמו שפירשנו וימצא חן כמו שנ' שכל טוב יתן חן (י"ג ט"ו); ה. בטח אל י"י בכל לבך. בלב שלם שתבטח בו באמת. הנה כתיב דע את אלוהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (ד"ה א' כ"ח ט') פ' בלב שלם שתאמין בו אמונה קימת ולא מסופקת. וכן פי' בכל לבך שתבטח בו באמת ובלבב שלם ולא יכנס בכטחונך ספק. ואל בינתך אל תשען. שלימות הבטחון שיבטח אדם בשם ולא יבטח באדם ולא גם בכח עצמו ועוצם ידו ולא בשכלו ותבונתו ועל כן אמר ואל בינתך אל תשען. ומפני כי רבים ישנו לבטח בבינתם תזהיר על זה יותר מן הבטחון בעושר ובגבורה. והשנית כי הבטחון בבינה כלל אותם כי לא יבטח אדם בעושר ובגבורה ולא בזולתם עד שיראה מבינתו כי יש לבטח בהם על כן הזהיר ואמר ואל בינתך אל תשען. והענין כאשר יראה לך בשכלך ותבונתך כי המעשה אשר תעשה יצליח על דרך עצת לבך ותחבולות אשר תחשוב. אל תבטח על זה כי הכל תלוי בידי שמים שנ' משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישעי' מ"ד כ"ה) רבות מחשבות בלב איש (י"ט כ"א) וגו'. אם י"י לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו (תהלים קכ"ז א') וגו' ונאמר כי כל מעשנו הבל' ונאמר כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט' י"א) וגו' ונאמר לאדם מערכי לב. ומי"י מענה לשון (ט"ז א') הנה כי גם מענה לשון איננו ביד האדם אף כי הפועל; ו' בכל דרכיך דעהו וגו' בכל פועל אשר תבקש לעשות זכור את הש"י וקוה אליו להצליחך בו ותלה בו בטחונך ותשב אליו לבך. כי אין הפועל בידך. והוסיף המקרא הזה על מה שאמר תחלה בטח אל י"י בכל לבך. כי יש מי שבוטח בשי"ת בכלל ומאמין כי הכל בידי שמים ובוטח בו ולא יבטח באדם ולא בכוחו ושכלו ואך לא ישוב ענין הבטחון אל לבו בפרטים ר"ל בכל מעשה אשר יעשה. על כן אמר בכל דרכיך דעהו. פי' בכל פרטי מעשיך בכל דרך ופועולה זכרוה והשב אל לבך כי אין לך כח ויכולת

(4) הפסוק הזה אינה נמצא ואולי כוונתו אל הכל המה מעשה תעוועים ירמ' י ט"ו.

בפועל שהוא ואיננו בידך רק ביד השם ותלה בו תקותך וצפייתך לחסד השיי, ובענין הזה אמר דוד ע"ה קויתי יי קוטה נפשי (תהלים ק"ל ה') נפשי לדי וזה הענין נכבד מאוד ועיי' ההרגל הזה תקבל הנפש המתאות אל הבטחון. ודע כי יש אנשים שעניניהם אל השם במעשה גדול כמו אם יבקשו לפרוש בים לסחורה או לצאת בשיירה, ובמעשה קטן לא יזכרו את השם מפני שהפועל קל בעיניהם וברור לדעתם כי יעלה בידם או מפני שלא יגיעם הפסד מרובת אם יבטל המעשה ההוא ולא יעלה בידם. על כן אמר בכל דרכך דעהו. בדבר גדול או קטן כי אחר שכל הפעולות תלויות ביד השם וכל ההצלחות בחסדו חייב אדם לזכרו בכל מעשיו. כי אם יצלח המעשה בידו והוא לא זכר בו את השם ולא נשא עיניו בו אל השם הנה קצר בחוק העבודה. גם יתן אל לבו כי שכר הבטחון ותקוה אל השם להצלחת הפועל הגדול יותר טאוד מתועלת הפועל עצמו וכן יכלול במה שאמר בכל דרכיך דעהו בין מלאכת הרשות בין מלאכת מצוה כאשר אז"ל מחשבה מועלת אפי' לדברי תורה (סנהדרין כ"ו ב'). והוא יישר אורחותיך, וזולתי שכר הבטחון אשר הוא גדול מעל השמים תצליח במעשה ההוא אשר זכרת בו את השם וכי אין הפועל ברשותך: והנה ענין הפירוש הזה (אשר ביארנו עולה ביד מדבריהם ז"ל שאמרו בפ' ה"א ה"א) דרש בר קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה הוי אומר בכל דרכיך דעהו וגו' ואמר רבא ואפי' לדבר עבירה, תדע דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. הנה נתבאר לך מזה כי המקרא הזה אמוד על ענין הבטחון וכי גופי תורה תלויין בבטחון וכי הענין מוכיח למעלה ולמטה: והנה סדר הפרשה להזהיר על החסד ואמת ואחרי כן אל הבטחון ועל התקוה תמיד בכל דרכיו וכן כתיב חסד ומשפט שמור וקוה אל אלהיך תמיד (הושע י"ב ז'): עוד יש לפרש בכל דרכיך דעהו שיהיו כל מעשיך לשם שמים ואל תדרוש מן העולם הזה הנאה ותענוג וכבוד ועושר וכל חפץ רק להשיג עבודת השם ית' והוא יישר אורחותיך מלבד השכר הגדול במדה הזאת הנה המעשה יצליח שתעשנו לשם שמים: גם יש לפרש בכל דרכיך דעהו לא תשכח בטרדתך במלאכתך זכרון מחשבת עול שמים ויראתו ורוממתו והוא יישר אורחותיך ובוה תצלח מלאכתך ואז"ל מתוך חסידים הם תורתן (מתקיימת ומלאכתן מתברכות (ברכות ל"ב ב')): גם יש לפרש בכל דרכיך דעהו בתחלת כל מעשה

(5) עיי' בכך הקמח ערך בטחון ומה שהשיג שם המפרש צפחת השמן באות י"ג

(6) בגמ' שלנו הגרסא: משחמרת.

תשיב אל לבך אם יש דרך עון אשר חטא במעשה התרא ואל תעשנו עד שיתברך לך כי הוא רצוי לפני השי"ת ואז יצלח בידך וישר אורחותיך. אמנם הפי' הראשון אשר כתבנו מענין הפרשה ועל דרך פ' רד"ל והם כולם כאחד טובים : ז. אל תהי חכם בעיניך וגו' כאשר ישר השם אורחותיך ותצליך בעושר ונכסים ובכל משלח ידיך אל תאמר בלבבך חכמתי עמדה לי כי הצלחתי במו עצתי ובחכמתי כי נבונתי ומחשבותי יצאו לפועל וכענין שנ' חכם בעיניו איש עשיר (כ"ח י"א) פ' כי העשיר בראתו הצלחותיו מאשר שכלו ומועצותיו, ועל כן הזהיר ע"ה שלא יהיה חכם בעיניו בסבת כל הצלחה וקיום כל מחשבה כי הכל בגורת השי"ת אשר יצליח המועצות ויסבב' עניני האדם ברצותו דרכי איש וכאשר יגזור על הצלחת האדם. וכן הזהירה התורה על זה שנ' סן תאכל ושבעת ואמרת בלבבך (דברים ח' י"ב). הנה הזהיר לכל ישען על בינתו לפני המעשה ושיקוה ב"ה בכל דרכיו. ואחרי השלמת המעשה והצלחתו לא יאמר בלבו כי הצליח בחכמתו. ירא את יי וגו'. ירא את השם וסור מרע ומכל מדה פחותה כי לא ימשול האדם להסיר מגופו כל מדה רעה וזולתי בכח יראת השם והזהיר עתה על זה לפי שהזהיר שלא יהיה חכם בעיניו והיא מן המדות הפחותות וכל מדה פחותה בכלל הרע וכן או"ל וירא אלהים וסור מרע מנתנו של עולם אדם נותן פרוטה לחנוני עמד איוב ויתרו משלו (בבא בתרא ט"ו ע"ב). ונה כי צרות העין שהיא מן המדות הפחותות בכלל הרע. גם פחיתות הנפש יקרא רע מלשון רע רע יאמר הקונה (ב' י"ד). הרקות והרעות (בראשית מ"א כ') ובלשונם ז"ל רע בדמיב. עוד תבין ותשכיל כי קשר לשון הבטחון ירא את ה' כי לא יגיע האדם לשלימות היראה וזולתי בשלמות הבטחון כי אחרי שלא יבטח באדם ולא יירא וזולתי השי"ת ותקבל גפשו כי הכל בידי שמים ואין לו חלק בעצמו ויקוה תמיד אל השם וישא עיניו בכל עת אליו מאלה יגיע אל שלימות היראה. והנה תדע כי כל המדות הטובות בכלל חסד ואמת וכל המדות הרעות בהפכו. ודרכי האמונה בכלל האמת הבטחון בכלל האמונה כענין שכתו' והאמין ביי (בראש' ט"ו ו') וכתוב בסח ביי ועשה טוב (תהלים ל"ג). וארו"ל כל מי שיש לו פת בסלו ואומ' מה אוכל מחר הרי הוא מקטני אמנה (סוטה מ"ח ע"ב). והנה רוב הספר הזה ידבר על תקון מדות הנפש ובטחם ידבר עליהם הקודים לדבר בפרשה הזאת על תקון דברי השכל שיאמין בהשי"ת ויבטח בו ולא ישען על בינתו ושלא

יהיה חכם בעיניו וכן כל הפרשה הזאת על האמונה ועל הבטחון. ועל כן הקדים להזהיר על אלה בפרשה הזאת כי שלמות האמונה ראוי להקדים לכל. והשנית כי היראה קודמת לכל כי ע"י היראה ימשול האדם בנפשו לתקן מדותיה ולהזהר בפעולותיה כאשר כתוב במקרא הזה ירא את יי' וסור מרע. והנה מן הבטחון מגיעין על היראה כאשר בארנו. וארז"ל על מי שיש בו תורה ואין בו יראה משל לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (שבת ל"א ע"א). ובא המשל הזה על מי שאין בלבו שרש יראה. אבל שלמות היראה ע"י תורה ותקון המדות יגיעו אליה כאשר יתבאר בספר הזה. והשלישי תקן דרכי השכל ראוי להקדים לתקון המדות כי השכל המתקן יתקן המדות אבל השכל המעוות מי יתקנהו ועוות השכל מיעוט האמונה הבטחון והיותו החכם בעיניו. על כן אמר שלמה ע"ה ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (כ"ו י"ב) פי' כי הכסיל והוא הרשע ובעל מדות רעות יש תקוה עליו אולי שכלו יתקן מדותיו. אבל האיש אשר שכלו מעוות והוא חכם בעיניו מי יתקן שכלו. והנה המדה ההיא תמנעהו משמוע אל המוכיחו ואל המלמדו אחרי היותו חכם בעיניו. עוד אמר חזית איש אץ בדבריו (כ"ט כ') שהוא נשען על תחלת העוץ ומקדים לדבר קודם המתון גם זה מן השכל המעוות על כן אמר תקוה לכסיל ממנו. והנה נמשל הענין הזה למה שנ' רוח איש יכלכל מחלהו וגו' (י"ח י"ד) כי הנפש מנחמת וסועדת הגוף במסאוביו אך כשהנפש נכאה ודואגת הגוף לא ינחם הנפש. יששגה מלשון ישא בשיחי משכבי (איוב ז' י"ג) ור"ל כי האנחה קשה מחלי הגוף. והנה אנחנו מוסיפין לבאר בענין הפסוק שהוא מזהיר על תקון השכל שלא יהיה חכם בעיניו כי יתכן שלא ישען האדם על בינתו בהצלחת פעולותיו באשר יאמין כי הכל בידי שמים ויבטח על השם אבל יהיה חכם בעיניו יותר מאנוש כערכו גם יחשוב שהגיע לשלמות בענין החכמה כפי החלק אשר בני אדם ראויין לקבל והפך ממה שאמר החכם כי בער אנכי מאיש (ל' ב') וגו' והמדה הזאת פחותה מאד היא מתעה נפש האדם בחכמות ומסלפת דרכו ומועצותיו ומעורת עיניו. והשנית כי הגיע לאיש מדרך תגאוה המדה השנואה והתנעבת שנא' תועבת יי' כל גבה לב (ס"ז ה'). אמרו מחברי המוסר* האדם יקרא חכם בעודנו דורש החכמה וכאשר יחשוב שהגיע עד תכליתה יקרא סכל. על כן אמר ירא את יי' וסור מרע כי זאת מדה רעה מאוד. עוד תבין ותשכיל כי

קשר בזה יראה ירא את י"י לענין נכבד וכונה נפלאה. כי מענין המדרגה העליונה ביראת השיי שירא אדם בכל עת פן יטעה בשבילו ויקצר במחשבת תבונתו בעבודת השיי מדעת גורל חיוב הנברא לעבוד את הבורא ית' ונאמר אשרי אדם מפחד תמיד (כ"ח י"ד). והנה האיש החכם בעיניו לא יגיע אל המדרגה הזאת, והנה גם בהיות האיש גדול בחכמה מכל מתי דורו ראוי שתקטן מאוד חכמתו כי יתכן אליו המשגה בדבר קטן אשר נער קטן ישיגנו כי כה בשר ודם דל וחלש ואין השלימות בלתי לי"י לבדו אף כי ראוי לו שיחשוב מיעוט חכמתו לעומת האיתנים שהיו בימים הראשונים. והענין הזה אשר זכרנוהו מענין היראה אע"פ שקצרנו בביאורו ראוי לך שתאריך בו מחשבותיך; גם אתה צריך לדעת כי אין מגיעין לשלמות היראה זולתי בעשות העולם הזה הבל ותפלה והיות אדם בעיניו עפר ואפר רמה ותולעה בעמדו לפני השיי ונאמר כי אראה שמיך (תהלים ח' ד') וגו'. והנה מענין היראה דעת שפלות האדם והצניעות והבושת מלפני השיי חכרון רוממותו בכל עת והאיש החכם בעיניו תבאהו לזה היותו מהודר בעיניו ומפואר ברעיוניו הפך מן הכתוב נבזה בעיניו נמאס (תהלים ט"ו ד') וכן תבאהו לזה היות העולם הזה עיקר במחשבתו ואהוב והדור לדעתו כי מי ששישים העולם הזה כאין וכאפס לא יגדל בעיניו מה ששיג בו רק יקטן בעיניו ולא יגיע אל היראה מי ששישים העולם הזה עיקר, וזה ענין ידוע ומבואר מן הכתוב, וכן תביאהו לזה היות טכס בעיניו הגאווה והגבהות ואין מגיעין אל שלמות היראה זולתי מן הטהרה והקדושה וענין הטהרה הנקיות מן המדות הרעות כענין שני' נקי כפים (תהלים כ"ד ד') על כן חבר בכאן ירא את י"י. ה. רפואות תהי לשרך וגו' בריאות וחזק לכוחך וכענין שני' יראת י"י תוסיף ימים (י' כ"ז) ושם יתבאר סוף הדבר. ט. כבד י את י"י מהונך וגו' שב אל ענין הבטחון ואמר כבד את י"י מהונך ובא להזהיר שלא תרע עינו כפזרו ממון למצות ולצדקות ולא ידאג פן יחסר הונו במתנת ידו אבל יבטח ביי"י כי בגלל הדבר הזה יברכהו וכל אשר לו ירבה כאשר יתבאר אחרי כן. וימלאו אסמך שבע וכן כתיב ובחנוני נא בזאת (מלאכי ג' י') ההן כולל כל מיני ספוק שאוצרים באוצרות מלשון לא אמרו הן (ל' ט"ו). על כן אמר וימלאו אסמך שובע כנגד את י"י מהונך.. ותירושו יקביך יפרוצו כנגד ומראשית כל תבואתך, ותבואת הכרם (דברים כ"ב ט'). יפרוצו ירבו. כי הברכה בדבר שלא נמדד כאשר ארז"ל ('). על כן הזהיר הרבוי על

(9) עיין ש"ת ג', ל' ופ' ר' יונה על פסוק זה המצא בפ' ר' בחיי ריש פ' כי תבא.
 (10) עיין תענית ה': אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

תירוש היקבים. והנה זה מדרכי הבטחון שיבטח לבו כי כאשר יחסר ממונו למצוה כן ירבה וכן יפרוץ. וא"ל (1) קיום הממון ומליחתו החסרון. יא. מוסר י"י בני אל תמאס וגו' זה דבר מופלא במעלות הבטחון. כי אם יראה בעל הצדקות והמצות שאינו מצליח בעושר או שיבואוהו מוסר השם יחזק ויאמץ בבטחון. ואל ימאס מוסר השם וידע כי הוא לטובתו יותר מגמול ההצלחה בעושר ובשלוה כי רצה השם לזכותו ולנקותו מכל אשמה ועון ולהגדיל שכרו בעולם הגמול כי שלות העולם הוה במה נחשבת וימי האדם כצל עובר וסופו כלא היה. אילו היה אלף שנים. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה ואין אדם יודע מה טובו והשיי' יודע בתקנתו ובתועלתו ומה טוב לו אם השלוה אם המוסר. ואל תקץ בתוכחתו. אחר שאמר אל תמאס הוסיף ואמר אל תקץ שלא תקצר נפשך ואל יצר לך בתוכחת אך תקבל אותה באהבה כאשר א"ל הנעלבים ואינם עולבים עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שבת פ"ה) וזה מדרכי המוסר הנפש לעבודת השי' שהוא מן המעלות במדות הבטחון. יב. כ" את אשר יאהב י"י יוכיח. למען לא ישאר עליו כתם עון אשר ימעס האהבה ולמען הוסיף על הכנעת לבו ופן תמעט השלוה את המורא מעליו ולמען הרבות שכרו ואין טובה בעולם הוה שתערך לזאת. וכאב את בן ירצה. כאב יוכיח את בן ירצה (2). אם יש לאב בנים הרבה הבן אשר יאהב וירצה מכל בניו אותו יוכיח מכלם וישקוד על מוסרו למען יהיה כולו יפה במדתו ומום אין בו על כן יוכיח השי' את אשר יאהב מיתר ההמון וכתוב י"י צדיק יבחן וגו' (תהלים י"א ה') גם יש לפרש וכאב את בן ירצה אחר שיוכיח האדם יוסיף לרצותו כאב שיוסיף לרחם על הבן אחר התוכחות ולכפול חמלתו עליו (3). יט. י"י בחכמה יסד ארץ וגו' בחכמה ובתבונה ובדעת. בחכמה יבנה בית (כ"ד ג') ונחה עליו רוח י"י רוח חכמה ובינה (ישעיה י"א ב') צריך הדעת להגיע אל היראה בכל מקום. כך סדרן וכן במקום הזה. וצריכין אנו לפרש הטעם ומה ענינם וחלוקם והחכמה תחלה. ואזן הכמה חכם יחשב. נבון מבין דבר מתוך דבר. ומגיעין מזאת אל הדעה בענין שלא ימצא דבר להבין מתוכן יבין משקול

(1) עיין כתובות ס"ו : מלח ממון חסר.

(2) עיין ש"ת ב' ב' ד' ב'.

(3) כמנהגו בבאור משלי ה' רבינו יונה השמיט כאן פירוש איהו פטוקים ובשאר חבוריו נמצא פ"י הפטוקים האלה : פטוק י"ג נזכר בפ"י א דף י"א ע"ב. ופטוק י"ח בש"ת ד, י"א.

הדעת, וזה צריך לקדושה ויראה דעת קדושים. לב נכון") ייטיב דעת ושנינו
 אם אין בינה אין דעה אם אין דעת אין בינה (פ' אבות ג' כ"א), כונן שמים
 בתבונה; ב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים שנא' ביום עשות י"י
 אלהים ארץ ושמים, קשי קראי אהרדי אמר ר"ל כשבראן חקב"ת ברא שמים
 ואח"כ הארץ כשנטה אותם נטה הארץ ואח"כ שמים לפי שהחכמה תחלת
 אמ' בחכמה יסד ארץ כי הארץ נטה תחלה (חגיגה י"ב ע"א). כ. בדעתו
 תהומות נבקעו, כי זה אחרי בריאת שמים וארץ, ומחדש בכל יום, נבקעים
 התהומות בדעתו בשפטו העולם ומזכה אותם, מעלה התהום ומשקה הארץ, ושמים
 יתנו טלם, ואם לא ישמעו בקולו ועצר את השמים, ויש לפרש שהזכיר חכמה על
 בריאת הארץ ותבונה על בריאת שמים על שם שנכבדים מן הארץ. בדעתו
 תהומות נבקעו, ששקול יום גשמים כיום בריאת שמים וארץ ומחדש הדבר
 בכל יום, גדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ (תענית ט"ו ע"ב)
 שנ' הלא ידעת אם לא שמעת (ישעיה מ' כ"ה) וגו' וגאמ' עושה גדולות עד אין
 חקר (איוב ט' י') הנתון מטר וגו' (שם ה' י') כיום תחית המתים, כיום שנתנה
 בו תורה (תענית ז' ע"א) שנ' יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב ב') כיום קמץ
 גליות שנ' כאפיקים בנגב (תענית ה' ע"ב); כא. בני אל ילוזו מעיניך וגו'
 החכמה והתבונה והדעת, אחר שהודיעתיך שבכוחם הגדול נבראו שמים וארץ
 וצריך אתה לתבנין על הענין הזה והלא התחזונום והעליונים לא ישינו לחלק
 מרוב רובי רבבות קצבות דרכי חכמתו ית' ואין תנבראים משיגים לברא יתוש
 אחד בחכמתם, ויש לפרש כי כל מה ששיג אדם מן החכמה דבר גדול אחרי אשר
 בחכמה יסד ארץ, והנכון לפר' כי בא עתה להזהיר על שמירת התורה ואמר אחרי
 אשר ידעת כי השי' בחכמה יסד ארץ הלא לך לדעת כי תורתו צרופה ומוזקקת,
 והמועלות אשר בחר בהם הם הנבחרות ואשר יעשה אותם האדם וחי בתם
 ונאמר אמרות י"י אמרות טהורות (תל' י"ב ז') ועל הדרך הזה אמר במקום אחר
 מי עלה שמים וירד כל אמרת ה' צרופה (ל' ד' וז'). וענין הפסוק הזה כן הוא
 בני אל ילוזו מעיניו בצור תרשיה ומזמה, והתורה נקראת (" תרשיה ונקראת
 מזמה, ויתכן לפר' כי החוקים נקראו תרשיה והמצות המושגות מן השכל יקראו
 מזמה, תרשיה לשון יסוד ואושיה יחיטו (עזרא ד' י"ב) בשקל תופיני ותם

(14) צ"ל יבקש דעת (ט"ו י"ד) או יקנה דעת (ע' י"ו ט"ו).

(15) עיין שית' ד' י"א שם פ' שמתשת כמו של אדם כפי רכותו דל. ועי' ספר
 הפרשים לר' יונה בן גנאה שפ' עמוד 549 משקל מועליה כמו ולא דמיה ל' וגם הוא מביא
 תופיני מנחת פתים (ויקרא ר' י"ד) ועיין מה שפ' עמוד 48 שורש אשת.

יסוד כמו יסדת עוז (תהלים ח' ג') כי כן יסד המלך (אסתר א' ח'). תחלה הזהיר על חסד ואמת ובטחון ויראה כי בתקון תכונת המעשים רצויים נירז לכם ניר ואל תזדעזעו אל קוצים המולו לימי (ירמיה ד' ד'). ועתה יזכיר על שמירת כל התורה. כב. ויהיו חיים לנפשך וגו' כאשר תשמור התורה יחיו דבריך נשמעים בהוכיחך אחרים בהיותך נאה מקים ונאה דורש חז ענין חזן לגרגרותיך ואזל התקדשו וקושו קשוט את עצמך ואח"כ קשוט את אחרים (בי"ם ק"ז ע"א). תחלת אצולה מן הבטחון בשכר העבודה. סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני (פסחים ח' ע"א) עשר בשביל שתתעשר (שבת קי"ט ע"א). תחלת אצולה מן הבטחון בגבורתו ונפלאותיו אולי יעשה ימי אותנו בכל נפלאותיו. אבל יסוד הבטחון בשכר העבודה בעולם הגמול. וכן אזל אין הבטחה לצדיקים בעולם הזה שני וידא יעקב מאד (ב"ר בפ' ע"ח). והביה שומר הצדיקים שלא ישאר עליהם עון. כג. אז תלך לבטח דרכיך וגו' כאשר תשמור כל התורה. אך אם תעבור על דבר אחד יש לך ליראה ולצרור וכן יורה לשון אז. ורגלך לא תנוף. תנצל מן האויבים ותלך לבטח ותנצל מן הנגיפה ומן הנפילה. כד. אם תשכב לא תפחד וגו' אם תשכב בדרך לא תפחד. ושכבתם ואין מחריד (ויקרא כ"ו ו') ולא בהיותך נעור בלבד תהיה בטוח. אף גם בשכבך תשמור התורה עליך ושכבת וערבה שנתך כל כך יהיה לבך בטוח כי לא יבהילוך חלומות וחזיונות ולא כענין שאמר וחתתני בחלומות (איוב ו' י"ד). כה. אל תירא מפחד פתאום. אע"פ שנגזר על המקום לבא עליו שואת רשעים אתה תנצל ולא תספה בעון העיר אחר שאתה נקי מעון ונוצר תושיה וזומה ואתה בוטח בשם כאשר יפרש בפסוק שאתריו. כו. כי ימי יהיה בכסלך וגו' כי הצדיקים הנצלים מן העון ובוטחים בשיי יעשה להם נס וינצלו אע"פ שהמקום נספה. ושמר רגליך מלכד ישמרך שלא תלכד בעון העיר מלשון עונותיו ילכדונו את הרשע (ה' כ"ב). יקשת לך וגם נלכדת (ירמיה ג' כ"ד). וכענין הזה מצאנו כי עם שמירת התורה והבטחון יגן השיי בעד החוסה בו מכל צרה שנא' אמרת ימי צרופה מגן הוא לכל החוסים בו (תהלים י"ח ל"א). והנה דוד ושלמה (" חברו זה הענין יחד להודיע כי עם שמירת אמרת השם והבטחון יגן השם לחוסה בו מכל צרה. עוד יש לפרש מגן הוא לכל החוסים בו ולא יהרהרו אחרי טעם אמריו. והנה כתיב טוב ימי למען ביום צרה וירדע חוסי בו (נחום א' ו') פ' יעשה מקום הראוי להם כי לא ילכדו בעת צרה החוסים בו אע"פ שנגזר על המקום ההוא לעשותו כלה. והנה

נדבר על ביאור הבטחון כי הוא משורש האמונה כענין שני' בטח ביי' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (תהלים ל"ו ג'), והאמין ביי' (בראשית ט"ו ו'). דע כי הבטחון האמונה הברורה והתחזק הלב בישועת השי"ת והסמך עליה באמת כענין שני' והאמין ביי' ונשען עלו ואולם מצאנו כי הצדיקים יראים ומפחדים מן החטא שני' וירא יעקב מאוד (בראש' ל"ב ח') ונא' איך אלך ושמע שאול (ש"א ט"ו ב') וגו' ונאמ' אשרי אדם מפחד תמיד (כ"ח י"ד) ונאמר במקום אחר חרדת אדם יתן מוקש (כ"ט כ"ה) צריך לבאר עיקר הענין. דע כי הבטחון הוא שלא יתערב בו שום ספק, ועל דרך משל נבאר כי ענין הבטחון כשכיר הבוטח על המלך ועמל בכל כחו לפניו בשמחה ובטוב לבב מרוב מבטחו על המלך ומדעתו כי יתן משכורתו שלימה. והנה הבוטח בהשי"ת גם אם ימצאה צרות רבות ורעות יתאמץ בעבודת השי"ת ויבטח באמת כי שכרו כפול ומכופל וכי השי"ת יבחר לו הטוב ואם יוכיחנה השם בעולם הזה כי זאת לטוב לו להעביר את עונו ולקרבו אל השם ולהאדיר חלקו בעולם הגמול כי שלות העה"ז כהבל וכאין הבל נדף וצל עובר וכענין שנאמר מי בכס ירא יי' שומע בקול עבדו אשר הלך השכים ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישעיה ג' י'). ואני אמרתי לריק יגעתי (שם מ"ט ד') פ' אני אמרתי על רוב הצרות לריק יגעתי ורבו העונות על הזכות. אכן אין הדבר כן כי הצרות לטובתי ושכר פעולתי שלם כענין שכרו אתו ופעולתו לפניו (שם מ' י'). והנה מדעתו כי שכרו שמור ואור זרוע לו, הוא מיחל ומקוה גם לפירות מעשיו בעולם הזה והיא תחלת ותקוה אצולה מן הבטחון"') וגם התחלת נקרא בטחון לפי שהיא אצולה ממנו כענין שני' מי אשר יחבר אל כל חיים יש בטחון (קהלת ט' ד') פי' יש לו תקוה להטיב מעשיו כי יודע הוא ובטוח כי הרשות נתונה ביד הדיים לבואר הדרך הטוב על כן יש לו תקוה על זאת בעודו בחיים חיותו. והנה מענין הבטחון אשר זכרנו שיאמין בכל מה שיבטיח השי"ת על ידי נביאיו וכל הנפלאות והטובות אשר ייעד ביד מלאכיו כי יקום דברו לעולם וימלא הכל כענין שנא' והאמין ביי' ונאמר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ' ד'). ועוד"') יחייב ענין הבטחון שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים וכידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל ואין לשם מעצור להשיע ברב ובמעט וגם כי צרה קרובה ישועתו לבוא קרובה כי כל יוכל ולא יבצר מזמה ונאמר שאו שמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת וגו' (ישעי' נא ו') ויבטח בשי"ת בכל עת צרה וחשכה

(17) זה נזכר כבר למעלה בפי' פסוק כ"א.

(18) הנאמר הזה נמצא כבר בכד הקמח בערך בטחון כ"ח בשם ר' יונת.

וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה וישועתו כהרף עין ועל כן יקוה
 לישועתו גם אם החרב מונח על צואר האדם כענין שנ' הן יקטלינו לו
 איחל (איוב י"ג ט"ו). והיא תוחלת אצולה מן הבטחון שהזכרנו ונאמר
 בטחו בו בכל עת (תלים ס"ב ט') וגו' פ' בכל עת גם בעת שהצרה קרובה
 ולא ידע אדם דרך להנצל ממנה. וענין הבטחון אשר זכרנו מפ' בכתו' שנ'
 בטחו בי"י עדי עד (ישעי' כ"ו ד') כי הוא יתברך יוצר העולם הזה ועולם
 הבא והכל בידו לכן בטחו בו כי כל יוכל ואז"ל דע לפני מי אתה עומד ועמל
 ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך (פ' אבות ס' פ"ב) פ' הזכירו
 ככאן שני עניני הבטחון אשר זכרנו מפורש בכתוב שנא' בטחו בי"י עדי
 עד וגו' כי הוא יתבונן בדבר ונאמר הנה שכרו אתו כרועה עדרו ירעה
 (ישעי' מ' י"א) ונאמר מי מדר בשעלו מים (שם מ' י"ב). ומענין (" הבטחון
 אשר זכרנו שלא יבטח באדם וידע באמת כי אין ביד בשר ודם להטיב לו ולהצילו
 זולתי אם יגור השם ית' כענין שנא' ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה י"ז
 ה') ונאמר חדלו לכם מן האדם (ישעי' ב' כ"ב). וכן ידע באמת כי לא ביד
 בשר ודם להרע לו כענין שנ' באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה לי אדם
 (תהלים ג"ו ה'). י"י לי לא אירא (שם קי"ח ו') ונאמ' י"י אורי וישעי ממי
 אירא (שם כ"ז א') אמנם (" בבא הצרה מדעתו כי הכל ביד השי"ת וכי הצלה
 ביד המכה פני לבבו מועדות אל השי"ת הנה כענין עבדים אל יד אדוניהם (שם
 קכ"ג ב') ולא ישים לבו לפחד המכה ויוסיף יראה לשם ותקוה ותוחלת אליו
 ולא יוסיף עוד שארית ישראל ופליטת בית יעקב לשען על מכהו ונשען על י"י
 קדוש ישראל באמת פ' בטחון גמור בלא ספק כי ההכאה וההצלחה ביד המכה
 שנ' פלגי (" מים לב מלך ביד השם את כל אשר יחפוץ יטנו (כ"א א') ונאמר
 כהניף שבט את מרימו (ישעי' י' י"ז). אמנם לא ירך לבבו ולא יחת לצרה
 כי הנה התקוה קשורה עם היראה בהכרח ואל תבהלו מקרבת הצרה והמדע
 מחשבת ההצלחה כי הנה ידע כי השי"ת רב להושיע אחרי שהצרה קרובה
 ומוכנת כמו לפני הצרה. לא נתכנו עלילות והרבה רווח והצלחה לפניו והרבה
 עמו פדות וא"כ איך יחרד הלב וימס. הלא התקוה תחוקה שנ' חזקו ויאמץ
 לבבכם (תל' ל"א כ"ה) וגו'. וכפי גדולת התקוה ואומץ הלב בתוחלת תגדל

19) גם זה תמצא בכד הקמת דף כ"ח.

20) בכד הקמת גרסא אחרת והיא: ובהתקרב אליו הצרה בחשבו כי היא מיד השי"ת
 יוכל להבין כי אין ההצלחה וההכאה ביד המכה ולא יתן אל לבו פחד ההכאה.

21) עיין פ' אבות לר' יונה דף ס' ודף ס"ו.

מעלת הנפש ונאמ' אל ירך לבבכם (דברים כ' ג') וגו' פ' אל תיראו מן העם כענין שנאמ' וראית סוס ורכב (שם כ' א') וגו' ונאמ' לא תירא מהם (שם ז' י"ח) וגו' אבל את השם ירא ונאמר את מוראו לא תיראו ולא תערצו (ישעי' ח' י"ב) את י"י צבאות אותו תקדישו (שם) הוא מוראכם והוא מעריצכם ואשר נאמר וירא יעקב. ירא היה מן החטא והיה מתאמץ ביראת הש"י. ואחרי אשר יבטח ויקוה אל השם כל אשר יפחד מן העון תחוק התקוה את לבו על כן לא אמס לבבו והוא שנאמר חרדת אדם יתן מוקש (כ"ט כ"ה) ונאמר מי האיט הירא ורך הלבב (דבר' כ' ח') פ' הירא עד שהוא רך הלבב כי גברה יראת העם והוא חרד בראותו רוב מחניהם. ויתכן שהוא מאמין באמת כי הכל ביד השם אבל אם מפני ²¹ שלא גדל נפשו בענין מדרגת הבטחון רך לבבו ונחת טבעו וגם מהתגבר. חולשת טבעו ומורך לבבו. והענין המכוון במה שנ' חרדת אדם יתן מוקש החרדה שיחרד מן האדם היא חטא נפשו ונותן מוקש ומגברת האויב ומקרבת הצרה עליו כי ראוי לאדם שלא יחרד מזרוע בשר ודם ויכין יראת לבו בשם ובוטח ביי' ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון אע"פ שהיתה הצרה ראייה לבא עליו והוא שנ' אחריו רבים מבקשים פני מושל ומי"י משפט איש (כ"ט כ"ו). מי את ותיראי מאנוש ימות (ישעי' נ"א י"ב) כי זה משפלות הנפש. ונתבאר שם כי הירא מן האדם שוכח את השי"ת שנ' ותשכח י"י עושיך וגו' פ' בראותך את הצרה קרובה ומוכנת ונבצרה מאוד מזמת הצלתה ואיה חמת המציק. היה לך להעלות על לבך כי גם פעמים רבות מצאתך כזאת וזרח אור ישועת השי"ת ונפלאותיו וכלתה שבט עברת המציק ואיה חמתו ואיה איפה פיו. עוד יחייב ענין הבטחון לבטוח באמת על רחמי השי"ת כי רבים רחמיו ועל רוב חסדיו ויאמץ במדת הש"י ויבטח בהם באמת כמו שנ' ואני בחסדך בטחתי (תל' י"ג ו') וגו' ואני כוית רענן בבית אלהים וגו' (שם נ"ב י') פ' כוית רענן אשר הודו עליו קיים כל השנה כן בטחוני בהודו וזכחו בכל עת גם בהיות הצרה קרובה. והתקוה אצולה מן הבטחון הזה כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים יקוה אל רחמי הי"ת כמו שנ' כי לא על צדקותינו וגו' (דניאל ט' י"ח) ונאמר שומע תפלה (תל' ס"ה ג') ונאמ' דברי עוונות גברו מני (שם ס"ה ד') וגו' ונאמר יחל ישראל אל י"י (שם ק"ל ז') וגו' פ' גם כי העוונות רבו למעלה ראש הרבה עמו פדות כמו שנתבאר אחריו והוא יפדה את ישראל. וכן אם גברו עליו צרות ונכנע

מפניהם יבטח על רחמי השם כי ירחם עליו מפני צרותיו ומפני הכנעתו ומפני תקותו אל השם שנ' ראה עניי ועמלי (תל' כ"ה י"ח) ונא' זכור עניי ומרדכי לענה וראש (אכה ג' י"ט) פ' איחל רחמיו על הצרות ועל המכנעה. חסדי יי' כי לא תמנו (שם ג' כ"ב) ויתכן כי מה שאמר למעלה על כן אוחיל לו (שם) מחובר לזה כי אוחיל לחסדיו אשר לא תמנו ורחמיו אשר לא כלה. חדשים לבקרים וגו' (שם ג' כ"ח) חלקי יי' אמרה נפשי (שם כ"ד) פ"י אינני בוחר בעולמי זולת עבודתו ואין לי חלק בארץ זולת קיום מצותיו באהבתו וביראתו על כן אוחיל לו. זה הדבר יחזק התקוה ועל כן יוחיל להשם שינחלוה לחלק כענין שנ' כי חלק יי' עמו (דבר' ל"ב ט') על כן כפל תוחלת שנית אחר שנ' על כן אוחיל גם הוסיף בכאן ואמ' אוחיל לו כי התוחלת הראשונה על ההצלה והישועה והחסדים והתוחלת השנית להפיק רצון מהשם ולהתקרב אליו כענין שנ' והקרבתיו ונגש אלי (ירמ' ל' כ"א) ונאמר יחשוך נפשי מני שחת (איוב ל"ג י"ח) ונאמר באור פני מלך חיים (י"ג ט"ו) ודע כי התוחלת האצולה מן הבטחון הוזה יחזק התוחלת עד כי כאשר תקרב הצרה וירא מעוונותיו לא יהיה שקול הפחד עם התקוה אך תחזק התקוה ממנו כי חסדי השיי' יתרים על כל עון ומרחם על כל הנכנע ומבקש רחמיו ונאמ' כי חנון ורחום הוא (יואל ב' י"ג) ונא' קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך (תהלים כ"ז י"ד) פ' תקוה תחזק הלב ובהתחזק את הלב ע"י התקוה תחזק התקוה עוד בלב ותגדל התקוה יותר כי מרוך הלב ימעט התקוה. ודע כי זאת המדרגה גדולה עליונה בבטחון ונוכיר סוד הדבר שנא' קויתי יי' קיוותה נפשי (שם ק"ל ה') פ' הנפש המתאוה קבלת הבטחון כמ' שנ' יצר סמוך (ישעי' כ"ו ג') והמשכילים יבינו ונאמר אחריו נפשי ליי' וגו' (קל"ו). והיא התקוה בפרטים". המדרגה השנית כענין הבטחון המסר הנפש להש"י ונפש כי תקריב וגו' (ויקר' ב' א') כענין שנ' אליך יי' נפשי אשא (תל' כ"ה א') אלהי בך בטחתי (שם) ונאמ' השמיעני בבוקר חסדך (שם קמ"ג ח') ונאמר בידך אפקיד רוחי (שם ל"א ו.) וגו'. ומסירת הנפש שהוא כוונת בשי"ת שיבחר לו הדרך הטובה כענין שנ' הודיעני נא את דרכיך (שמות ל"ג י"ג) הודיעני דרך זו אלך ויודע כל מעשה הי"ת לטובה כמו שאז"ל כל דעבדין מן שמיא לטב (ברכות ט' ע"ב). ויקבל עליו כל הבא באהבה וידע כי היא טובתו וכפרת עונותיו וכי זה לתועלתו יותר מאשר הוא מבקש כי הוא אינו יודע הטוב לנפשו

ונאמ' גם את הטוב נקבל מאת האלהים (איוב ב' י') ונאמ' יסרתי חזקתי וזרעותם וגו' (הושע ו' ט"ו) ונא' בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה (שם י"א ד') ונאמר ואנכי תרגלתי לאפרים וגו' (שם ג') ואם הוון ועושר בביתו כל מה שיהנה ממנו יקבל בכל שעה במתנת חסדו כי יודע כי אין לו כל מאומה בעשרו ולא בכחו כענין שנ' ומידך נתנו לך (ד"ה א' כ"ט י"ד) ונאמר השלך אל י"י יהבך והוא יכלכלך (תהלים ג"ה כ"ג) ונאמר גול אל י"י דרכך (שם ל"ז ה') ואז"ל ערשין מאהבה ושמחים בייסורים עליהם הכתוב אומ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שבת פ"ח ע"ב) ונאמר גול אל י"י יפלטו (תהלים כ"ב ט') ונאמר כבוד את י"י מהונך (נ' ט') ונאמר' וימלאו אסמך שבע (שם) ונאמר מוסר י"י אל תמאס וגו' עליך השלכתי מרחם (תהלים כ"ב י"א) ונאמר כי אתה גוחי מבטן וגו' (שם כ"ב י"י): כו. אל תמנע טוב מבעליו וגו' אחר שהזהיר על שמירת כל התורה כלה בכלל החל להזהיר ולמנוע בני האדם מן המדות הפחותות לטהר פעולותיו ודרכיו ואמר אל תמנע טוב מבעליו פ' מבעליו מן הצריך אל הטוב ואתה מחוייב במצות השיי להטיב לו שנ' לא תאמץ את לבבך (דברים ט"ו ז') ונאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' (שם שם ט') שכל המעלים עיניו מן הצדקה כעובד ע"ו (כתובות ס"ח) וע"כ פתח ע"ה אזהרותיו בענין הכילות וצרות עין" (ואמ' בהיות לאל ירך לעשות. פי' לא תדע כמה יתקיים העושר בידך וכאשר אז"ל עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך (שבת קנ"א ע"ב). ונאמר כל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה (קהלת ט' י') ועוד כיוון באומרם בהיות לאל ירך לעשות כענין שאמ' לפום גמלא שיחנא (כתובות ס"ו) ואמר במקום אחר וחושך מיושר אך למחסור (י"א כ"ד) ופי' כענין שנאמר מה שקצבו בחוקי תמחוי וקופה לצנועים מערב שבת ואין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר לפונדיון. לן נותנים לו פרנסת לינה. בודקין. למונוות ואין בודקין לכסות ונותני' לעני בן טובים סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו (כ"ב ט') ע"א. כתובות ס"ו) ומצות פדיון שבויים ונישואי יתום ויתומה וענין הנדיב שנותן מתנה מרובה ומנה יפה על המדות הנזכרות שם בפסוקים אשר תחתיו: כו. אל תאמר לרעך לך ושוב וגו'. אם נדרת לתת מתנה מנדבת לך תמור ותשתדל למלאת בידך בהקדמה אשר דברת בפיך. ואמרו מליצי המוסר" (

(24) עיין כל זה בש"ת ג', ס"ו.

(25) כמבחר הפנינים ש"ב: האוהב הנאמן מי שהתנדב לך ממונו בעת רצונך ובנפשו

בעת צרתך. נדר הנדיב מתנה מהרה.

מתנת הנדיב מהרה. והנה אמרך לך ושוב יורה על צרות העין על כן יתעצל במתנתו גם יקרהו עון באשר יכלים חברו באמרו אליו לך ושוב. גם יציק לו בתוחלת ממושכה ואחר אשר יש אתך הלא זאת המדה פחותה ואז"ל²⁶) כי בכלל האזהרה הזאת שלא יאחר אדם שכר שכיר, בוקר ראשון עובר בלא תלין מכאן ואילך עובר בלך ושוב (כ"ק ק"י ע"ב). ויש לפר' אל תמנע טוב מבעליו מן השכיר והלוה ופירושו א"כ אל תאמר לרעך לך ושוב והוא אזהרה שיהא משאו ומתנו נאה עם כל אדם: כט. אל תחרוש על רעך רעה וגו'. אם הציק לך חברך אל תחרוש עליו רעה בעודנו יושב לבטח אתך כי זאת מדה פחותה מאד ודרך שקר אך תודיעהו תחלה כי שנאתו על מה שהרע לך וכי לא יבטח לבו עליך, ולא שיהיה מותר, לחרוש על חברו רעה ואיננו יושב לבטח אתו, אך הודיע כי העון כפול בחשבו עליו רעה והוא יושב לבטח אתך וכי זאת מדה פחותה מאוד. ויתכן לפרש כי גם הדבר מותר לחרוש עליו כמו אם בא להשפיל כבודך בין הבריות שלא יתגבר להזיק והוא איש רשע יש עליך להודיע תחלה חמסך עליו ושלא יבטח עוד עליו: ל. אל תריב עם אדם חנם וגו'. פ' אם לא גמלך רעה הוא פ' חנם כי חנם יקרא אם תריב על דבר שפתים אשר לא הזיק לך בדבר כמו שאמ' במקום אחר גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך (קהלת ז' כ"א) והנה המריבה מדה פחותה על כן לא תריב עם אדם אם לא גמלך נזק והפסד²⁷):

ד.

א. שמעו בנים מוסר אב, מוסר אביכם, והקשיבו, לדעת בינה. על יד המוסר תזכו לבינה. ב. כי לקח טוב נתתי לכם תורתי וגו'. תורת, מוסר שסדרתי כי ראוי לנערים ולחכמים שנאמר לתת לפתאים ערמה (א' ד'). ישמע חכם ויוסף לקח: ג. כי בן הייתי לאב'. בן מקבל מוסר הייתי ודך ויחיד לפני אמי באותה שעה אמר שלמה קבלתי מוסר אבי לרדוף את החכמה: ד. ו'ורננו. התורה הזאת והמוסרים האלה יתמך דברי לבך, שלא תשכחם אלא תחשוב בהם תמיד ולא תקצר בדבר וברשעים כתיב לב רשעים כמעט (י' כ') הן שוהין. ה. קנה חכמה קנה בינה. הוי שקוד ללמוד

26 עיין בש"ת ג', ס"ה.

27 פסוק ל"א נדרש בש"ת ג', נ"א: פסוק ל"ד שם קע"ה וגם בכיאר אבות ב', ג'

ופסוק ל"ה בש"ת ג', קמ"ז, קצ"א.

תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס) זמן החכמה מגיעין ליראה ולהבין צדק ומשפט. והזהר כשתקנה חכמה ובינה שלא תשכח מוסרים אלה ולא תטה מהם בפועל. רצה להזהיר שלא ישכח המוסרים בשביל שום חכמה שילמוד פן ישכחם מטרת עסק החכמה או יניח מהתעסק בתקון מדותיו ומתבודד לשות עצות בנפשו איך יזהר ויקיים כי על כן לא אמר אל תשכחנה ואל תט מאמריה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה עיקר ונדעה גרדפה: ו. אל תעזבה ותשמרך. אל תעזוב תורתך. עשה מאהבה. על כן אמר ותנצרך. כי הנצירה יתירה על השמירה כי שמירת כסף או כלים חמור או שור בשומר שכר לרעות שלא יכחש אבל הנצירה כוללת להשביח הדבר ולקבל התקון שהוא ראוי לקבל. נוצר תאנה יאכל פריה (כ"ז י"ח) אני ה' נוצרה לרגעים (ישעי' כ"ז ג') כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו (דברים ל"ג ט'). כצאת השמש בגבורתו שאינם נלאים בעבודה. שמרה נפשי עדותיך (תהלים קיט קס"ז). שמרתי פיקודיך ועדותיך: ז. ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנייך וגו' ליגמר אינש והדר לסביר (שבת ס"ג) אתא לקמיה דר' ישמעאל גמר גמרא והדר אתא לקמיה דר' עקיבא וסבר סברא (עירובין י"ג): ה. סלסלה ותרוממך. סולו. מסלות בלבבם. מסלות מסעות'. דרחים רבנן דדחיל דמוקיר (שבת כ"ג). הפך הכבוד אפיקורוס מכאן אמרו המבזה תלמידי חכמים המגלה פנים בתורה שלא כהלכה. המבזה חברו בפני ת"ח נקרא אפיקורוס. זה יוכיח כי בעון תלמיד חכם אחד קרא אפיקורוס והטעם מפני קדוש השם שיודע בגלוי כי העבודה עיקר בנבראים ושיתחזקו בני אדם בדבר. מעלה אני עליהם כאלו דרתי ביניהם וכבודני (קדושין צ"ג). איקום מקמי שכינה דאתיא. לרבות ת"ח. קרבת הנביאים זו למעלה מזו נמשלת לאספקלריא. כבוד עבדיו הקרבים אליו. לא אותך מאסו. מאי אהנו לן רבנן (סנהדרין צ"ט) לית לך תנאי. אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא (קדושין ל"ג) לא כשמעון אחי עזריה המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים (פסחים נ"ג): ט. תתן לראשך לוי' חן עטרת וגו' שדבריו מקובלים ונשמעים. ודעת לנפשך ינעם (משלי ב' י'). שמנעימים דעתך ונפשך. עטרת תפארת חן ומעלה שתי מעלות חן וכבוד. תמגנך. תמסור לך שלא יהא כבודך תלוי באחר. ממלכת כהנים כל המקבל עליו עול תורה פורקין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. איזה הוא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת

(1) כן הגרסא בכ"י H והוא הנכון ולא מצעות כאשר בכ"י O ועיין ספר השרשים לר' יונה ד' 340.

לעושיה ותפארת לו מן האדם: י. שמע בני וקח אמרי וגו' בדרך חכמה הוריתיך וגו' כבר הדרכתיך בדרך עבודת השם ית' בארבע הקדמות. וביאר לך ענין העבודה תקון המדות האמונה והבטחון והיראה והזהרותיך על כל הכתוב כי אינך רשאי לבטוח בכיטול אחד מדבריה ובהאבת החכמים ויראתם ותיקון מדות הילדות להסיר הגאווה מאינן באת מטיפה סרוחה. אנוש רמה וכן אדם תולעה. ויכווננו ברחם אחד. הקרבה צריכה עזר גדול כי יצר הרע דוחף ורודף. והקרבתיו ונגש אלי (ירמי' ל' כ"א) התאוה תצמא לקרבת השם ויהי נכר באיברים כענין שנ' לב שמח ייטיב געה (י"ז כ"ב) כי לא יערכ לו דבר עד השלים תאותו כמה לך כשרי (תהלים ס"ג ב'): יב. בלכתך לא יצר צעדיך וגו' מה הלאיתך (מיכה ו' ג') כי יגעת בי (ישעי' מ"ג כ"ב) לא שהעבודה יגיעה. אילו טרחת לכיוצא בה לדבר הרשות. קאי בשוק כולי יומא ולא לאי. אם כן היגיעה בשביל שאתה עובד. קרוב אתה בפיהם (ירמי' י"ב כ'). לא תכשל. אינן עליך לחוש שמא תמצא ממשול בדרך העבודה והיושר כאדם שהוא רץ שהוא ירא שמא יש ממשול בדרך שלוחי מצוה אינן נזקין (פסחים ח'). לא ירעיב ה' נפש צדיק (י' ג') ובהות בוגדים ילכדו (י"א י') וימלאו אסמיק שבע ותירוש יקביד יפרוצו (ג' י'): יג. החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חידק. גם אם ידעת החכמה החזק במוסר לגנות הרע ועל כן סמך אחריו בארח רשעים אל תבא וגו' אל תאשר אל תדרך מן אשורי: כ. בני לדברי הקשיבה וגו' הפרשה הזאת מדברת על ענין הזהירות (ואו"ל תלמוד מביאה לידי מעשה מעשה מביאה לידי זהירות (ע"ז כ'). על כן סדר שלמה ע"ה פרש' למוד החכמה ואח"כ סדר ג' פרשיות על המעשה. הראשונה על שלימות האמונה והיא שלימות הבטחון ועל יראת השם ית' והשנית על קיום התורה והשלישית לכבוד התורה וליאה מתופשי התורה ולהתרחק מחברת רשע כי יגיע ממנה הפסד גדול גם לחכמים ולצדיקים. ועתה ידבר על הזהירות ויסדר בה ד' פרשיות אחת על הזהירות במצוה ואחת על זהירות היראה ואחת על זהירות מנזקי ממון גם בה יתכן להגיע לדרך ישרה ומעלה יתרה כאשר נבאר בע"ה ואחת על היפך הזהירות והיא העצלה כמשפט הספר הזה כאשר ילמד על כל מדה ומדה חמודה ועל כל דרך יראה. ידבר אח"כ בגנות הפך חמדה והיא למען הרחיקך מעל גבולה. והנה ענין הזהירות השמירה מן הפשיעות שלא יפגע אדם במצות וכן נמצא הלשון הזה בדבריהם ז"ל אמרם הנותן דינר לאישה ואמר לה הזהירי בו של כסף

(2) על הזהירות כבר דבר ר' יונה בשערי מרי הזהירות כאשר מביא הוא עצמו בש"ח ג' ס"ו, ע"ד.

הוא ופסעה בו משלמת דינר של כסף הזיקתהו משלמת דינר של זהב ואמרו עוד בענין המאכיל במפה בלא נטילת ידיים מאי לאו דזהיר ולא נגע דוריו ומשי ידיה מעקרא (חולין ק"ז). ובלשון תורה והזרת אתהם (שמות י"ח כ') (ותרגומו') ותסהיד יתהון כתרנום העדותי בכם (דברים ד' כ"ו) והוא מלשון התראה והנה המזהיר הוא המתרה והמוכיח והמוכיר והמוזכר והמותרה והנוכר ע"י הוכחת המוכיח או מעצמו כענין שאמרו חבר אינו צריך התראה (סנהדרין ח'): ואמר אין מזהירין אלא לנזהר') כי רוב פעמים אין תועלת באזהרות רק למי שיש לו מוכיח משכלו. והנה תדע כי עונש מי שאינו זהיר ולא ישמר מן הפשיעות קרוב הוא למזיד אע"פ שהוא שוגג בעת החטא אחרי שפסע ולא נזהר מן החטא עונשו רב וכן או"ל הוי זהיר בתלמוד שלא תשכח דבר מדבריו ולא תשנה בפתשגן ביאוריו כי שגגת תלמוד עולה דין') (אבות ד' י"ג). וכן תראה בדיני הטומרים כי יתחייב שומר חנם על הפשיעה ולא יתחייב על גניבה ואכדה ושומר שכר יתחייב על גנבה ואכדה ויפטר מן האונס כגון אם השוד שנתנו לו לשמור מת או נשבר או נשבה. והשואל חייב באונסין ואשר איננו שומר לא יתחייב על הפשיעה בנכסי חברו ויתחייב על הנזק וכנגד ההפרש הזה תמצא בענין העברות ארבעה מדות מזיד ופשיעה ואונס ושוגג ואמר דוד הע"ה גם עבדך נזהר בהם (תהלים י"ט י"ב) שבח עצמו במדות הזהירות כי היא השלמת שימור מצות ואמר בשמרים עקב רב. והענין כי שכר גדול וגמול רב ומופלא בשמירתם. אח"כ אמר שגיאות מי יבין על ענין הזהירות אני משבח נפשי כי אני נשמר מן הפשיעה במצות אבל מי יוכל להשמר מן השגיאות ובקש מן השי"ת לנקותו מן הנסתרות. והנה הוזהרנו מן התורה על דבר הזהירות שלא לפשוע בשמירת המצות שני השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח (דברים ד' ט'). הנה כי השוכח אע"פ שהוא שוגג בעת העבירה עבר על אזהרת המקרא הזה באשר פסע ושגג ונאמר ושמרתם ועשיתם אותם (שם ד' י"ב) ומה שאמר השמר לך ושמור נפשך מאוד מורה על חיוב הרבות השמירה מן הפשיעה במצות: הנה בארנו ענין הזהירות מה הוא וביארנו עונשו ממי שאינו נזהר כי רב הוא יען כי הוא קרוב למזיד וביארנו כי הוזהרנו על הזהירות

(3) בתרגום שלנו ותזהר יתהון.

(4) דגרסא שלנו אין מורזין אלא למזורו (מכות כ"ג).

(5) עיין מדרש תנחומא פ' ויקרא אות ר': מכאן אתה לומד שכל החוטא בשגגה נקרא חוטא. וביבאור ר' יונה על אבות: ד"ה הוי זהיר בתלמוד: וארבעה הם פושע קרוב למזיד שוגג קרוב לאונס.

מתורה. עתה נבאר בכמה דברים הוזהירות תלוי כי הוא תלוי על עשרה דברים הוזהירות בשמנה דברים והוזהירות ביראה לשמרה תלוי בשני דברים ואלה הם הזכרון שמור השפתים פלס המעשים והקדוקים בהם שמור התאווה השמירה מן העצלה הוזהירות בקלות ענין הדרך שמור המחשבות שמור הדעת. והנה יתבאר לך על תכונת עניינם בבאור הפרשה הזאת: כא. אל יליון מעיניך שמרם וגו'. הוזהיר תחלה על הזכרון⁶ שלא ישכח אדם המצות והאזהרות. ודע כי השכחה באה על שני דרכים האחד שכחת העיקר השני שכחת המקרה כגון השוכח עיקר מצוה או אזהרה וסרו מלבו כענין שאז"ל השוכח עיקר מצוה או אזהרה וסרו מלבו כענין שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות אינו חייב אלא אחת. וענין שכחת המקרה היא שהאדם יודע עיקר המצוה או האזהרה ונתעלמה ממנו לפי חשעה ולא שם אותה על לבו ועבר עליה כגון שהיה יודע שחייב להניח תפילין ולקבוע מוזהר ולקרא ק"ש ולהתפלל ולא שם אותם על לבו ולא קיים קיום אחד מהם. וכן היודע כי החדש אסור ועבר על שדה תבואה ולא שם אזהרה על לבו ואכל מן החדש הנה נק פושע כי העלים זכרון האזהרה מעיניו אבל מי שמצא תבואה תלושה מן החדש וחשב כי היא מן הישן לזה יקראו שוגג. והפשיעה בשכחת המקרה גדולה מן הפשיעה בשכחת העיקר כי הוא יודע המצוה ואינו שם אותה על לב להכימה ולא יקיים אדם מצוה לעולם אם לא ישים אותה על לבו על כן הוזהיר תחלה בפסוק הזה על שכחת המקרה ואמ' אל יליון מעיניך. גם למעלה כאשר הוזהיר על קיום המצות אל ילוז מעיניך (ג' כ"א). והענין שישים תמיד המצות על לבו ויהיו לנגד עיניו בכל עת למען לא יפשע בקיומם: אחרי כן אמר שמרם בתוך לבבך. הוזהיר על שכחת העיקר שלא ישכח מצוה מן המצות ויהגה בהם תמיד שלא ישכחם ויתכן כי הוסיף בכאן וזהירות במה שאמר אל יליון מבנין הפעיל⁷ ר"ל אל יליון אותם העסקים וטרדות מעיניך. והנה הוזהרנו מן התורה להשמר מן הפשיעה בשכחת העיקר שנאמר השמר לך ושמור נפשך (דברים ד' ט') וז"ל אמרו השוכח דבר מלמודו עובר בג' לאוין⁸ וכל מקום שג' השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה (שבועות ל"ו א') ואמ' מוצא שפתיך תשמור ועשית (דברים כ"ג כ"ד). הוזהיר על הפשיעה בשכחת העיקר מן הנדר וחייב על שכחת זמן קיומו שלא יאחר לשלמו כי מעת

(6) כל זה בר בחיי ריש ט עקב.

(7) עיין בכד הקמח דף א' ערך אמונה ובצפחת שמן סי' ד.

(8) זאת היא דעת ר' נחמן בר יצחק (מנחות צ"ט ע"ב).

שנדר וחייב עצמו בנדר ברצון לכו החוהר לשום על לב שלא יפסוע ולא ישכח כי הנה הוא יודע כי השכחה מצויה בלבות בני אדם (לשכוח*) דבריהם אם לא ישמרו אותם בלבם. ונאמר אל תתן את פיך לחטא את בשרך (קהלת ה' ה') פ' אע"פ שאתה שוגג בסוף בבטול הנדר לא תחשוב לך שגגה כי הנה פשעה באשר לא שמת הנדר על לבך לבלתי תשכחנו. והנה העצה היעוצה להשמר משכחת העיקר ללמוד ולהגות בתורה תמיד ולהתגדל בין החכמים. והתקנה ליוהר משכחת המקרה אם*) יכתוב תרי"ג מצות ויביט בהם פעם ופעמים בשבוע ויתן לכו אם הוא מקיים כולם ואם יראה כי הוא מקצר בשמירתם ולמען ישוב מדרכו ויתודה על זה ויוסיף זהירות וכאשר ימצא את נפשו כי אחזה והחזיקה בשמירתם וזהירותם יודה את השי"ת וישמר בלבו ויקבל שכר על השמחה כי השמחה במצות מעיקרי העבודה. ועל הדרך הזה היה נוהג דוד הע"ה שהיה מביט אל המצות תמיד לראות אם הוא נזהר בכולם ולמען ישוב ויתודה אם הוא מקצר בזהירות באחת מהן שנ' אחלי יכוננו דרכי (תהלים קי"ט ה') וגו' ונאמר אז לא אבוש וגו' (שם פ' ו'). והבן כי הענין אשר אמרנו מבואר בפסוק זה: כב. כי חיים הם למוצאיהם וגו' כי הם חיים למי שיטרח וישתדל בהם עד שימצאם כי אין הדבר מצוי שימצא האדם וישיג דבר זולתי עם השתדלות וטורח*) ובכאן רמו על הסרת העצלה ואז"ל אם יאמר לך אדם יגעת ולא מצאתי אל תאמן לא יגעת ומצאתי אל תאמן יגעת ומצאתי תאמן (מגל' ו'). ויתכן כי הסרת העצלה בכל המדות והאזהרות. כי לא יתכן להזהר משכחת העיקר ושכחת המקרה ומשאר המדות עם העצלותים. אולם ברור הענין כי הסרת עצלה הלב וההגיון בכלל המדות האחרות אבל צריך להזהיר על הסרת עצלת הפועל כי היא גורמת בטול המצוה באשר יאחר קיומם ותכנס טרדה וסבה לבטל קיום המצוה וכן אז"ל תפלת המוספין כל היום א"ר יוחנן ונקרא פושע (ברכות כ"ח ע"א) הנה כי איחור המצוה הרבה פשיעה היא כי היא סבה לבטל המצוה. וכן יתבאר עוד כי הסרת עצלה מכלל הזהירות כי אחרי שהשלים ענין הזהירות אמ' לך אל נמלה עצל (ו' ו') מפני שהעצלה הפך הזהירות על כן דבר בגנות העצלה כמנהג הספר זה כאשר כתבנו למעלה. ונאמר דרך עצל

(9) על דבר השכחה עיין ביאור ר' יונה על אבות ג' ד"ה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וגם כו"ה : הוי זהיר בתלמוד דף כ"ו.
 (10) עיין בש"ת א' ח'. וכן ראוי לכל בעלי תשובה לכתוב במגלת ספר הדברים, אשר נכשלו בהם והמצות אשר קצרו בקיומם ולקרוא בס' זכרונותם בכל יום. גם בס' חובת הלבבות שער הפרישות פ' ה' : ואם תוכל לכתבו עשה.
 (11) עיין שו"ת ג', ל"ו מה שכתב רבינו בענין שחיטה.

כמשוכת חדק (ט"ו י"ט): כג. מכל משמר נצר לבך וגו'. מכל מדה רעה נצור לבך מחשוב באכזריות או דבר כעס או כיליות כדי שתכלה המדה כי ע"י הלב תכלה כל המדות הרעות שתמנע המחשבה מהם ותחשב בגנותם כי רב ותכסוף בהפכם: כד. הסר ממך עקשות פה וגו' כענין שנאמר בפשע שפתים מוקש רשע (י"ב י"ג) מות וחיים ביד לשון (י"ח י"א) עקשות מי שאינו מודה על האמת ולזות מי שאומר לרע טוב: כה. עינך לנכח יביטו וגו' רום עינים ורחב לב (כ"א ד') ניר רשעים חטאת. ורם לבבך ושכחת (דברי' ח' י"ד). כל המתיהר נכשל בעברה (ע"ז י"ח) לבא ועינא תרי סרסורי דחטא גינהו (ירוש' ברכות א'). ישירו נגדך שיכירו למעלתך שלא יחמדו ולא ישאלוך אלא מה שראוי לך: כו. פלס מעגל רגלך וגו' אץ ברגלים חוטא (י"ט ב') פשיעה במדות. ובעל חימה רב פשע (כ"ט כ"ב):

ה.

א. בני לחכמתי הקשיבה. האוזן אין היוק שלה ממנה וכבר הזהיר על חברת הרשע אך יצוה על האוזן לשמוע דברי חכמים ולכן אמ' לתבונתי הם אוניך. ב. לשמר מזימות ודעת שפתיך וגו' שתהא יראת שמים עליהם ולא יפרק העול מעליהם ועל כן אמ' בני לחכמתי הקשיבה אחר שאמר לדברי שפתיך ינצורו (שם ד' ה'). שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה (אבות פ"ג ז') נמצא הזהירות השמירה מן הפשיעות שמירת המחשבות שלא יפרקו עול פן יפשע וילכד בנפת תטופנה אם ישלח המורא רגע אחרי הסרת העצלה.

ז.

כד. לשמרך מאשת רע' הזהיר זה בעבור כי היא ראש לעבירות ואמ' בעבורה יבוא אדם לידי עניות עד חסרון ככר לחם ועל זה אמרו ז"ל שלא להרבות דברים עם אשתו נדה' שמא יגבר היצר ויבא לידי פשיעה וק"ו באשת חברו שלבו תקפה עליה ביותר שאם בזאת שלמחר תהיה מותרת

- (1) פירוש ו' י"ב י"ג תמצא בש"ת ג' קע"ה. פסוק ט"ז שם מ"א. פסו' י"ז שם קי"ט. פי' י"ט שם קפ"א. רכ"ה, פי' כ"ג שם ר"ט. פי' ל' שם סימן ר'.
- (2) הפירוש הזה נמצא כמעט אות כאות בביאור אבות של ר' יונה דף ג' ע"ב ואשר הצגתי בסימן [] נמצא שם יותר מכאן ואשר בסימן () נמצא דחקא במקומו.
- (3) התיבה נדה חסר בנוסחתאנו.

כמשוכת חדק (ט"ו י"ט): כג. מכל משמר נצר לבך וגו'. מכל מדה רעה נצור לבך מחשוב באכזריות או דבר כעס או כיליות כדי שתכלה המדה כי ע"י הלב תכלה כל המדות הרעות שתמנע המחשבה מהם ותחשב בגנותם כי רב ותכסוף בהפכם: כד. הסר ממך עקשות פה וגו' כענין שנאמר בפשע שפתים מוקש רשע (י"ב י"ג) מות וחיים ביד לשון (י"ח י"א) עקשות מי שאינו מודה על האמת ולזות מי שאומר לרע טוב: כה. עינך לנכח יביטו וגו' רום עינים ורחב לב (כ"א ד') ניר רשעים חטאת. ורם לבבך ושכחת (דברי' ח' י"ד). כל המתיהר נכשל בעברה (ע"ז י"ח) לבא ועינא תרי סרסורי דחטא גינהו (ירוש' ברכות א'). ישירו נגדך שיכירו למעלתך שלא יחמדו ולא ישאלוך אלא מה שראוי לך: כו. פלס מעגל רגלך וגו' אץ ברגלים חוטא (י"ט ב') פשיעה במדות. ובעל חימה רב פשע (כ"ט כ"ב):

ה.

א. בני לחכמתי הקשיבה. האוזן אין היוק שלה ממנה וכבר הזהיר על חברת הרשע אך יצוה על האוזן לשמוע דברי חכמים ולכן אמ' לתבונתי הם אוניך. ב. לשמר מזימות ודעת שפתיך וגו' שתהא יראת שמים עליהם ולא יפרק העול מעליהם ועל כן אמ' בני לחכמתי הקשיבה אחר שאמר לדברי שפתיך ינצורו (שם ד' ה'). שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה (אבות פ"ג ז') נמצא הזהירות השמירה מן הפשיעות שמירת המחשבות שלא יפרקו עול פן יפשע וילכד בנפת תטופנה אם ישלח המורא רגע אחרי הסרת העצלה.

ז.

כד. לשמרך מאשת רע' הזהיר זה בעבור כי היא ראש לעבירות ואמ' בעבורה יבוא אדם לידי עניות עד חסרון ככר לחם ועל זה אמרו ז"ל שלא להרבות דברים עם אשתו נדה' שמא יגבר היצר ויבא לידי פשיעה וק"ו באשת חברו שלבו תקפה עליה ביותר שאם בזאת שלמחר תהיה מותרת

- (1) פירוש ו' י"ב י"ג תמצא בש"ת ג' קע"ה. פסוק ט"ז שם מ"א. פסו' י"ז שם ק"ט. פי' י"ט שם קפ"א. רכ"ה, פי' כ"ג שם ר"ט. פי' ל' שם סימן ר'.
- (2) הפירוש הזה נמצא כמעט אות כאות בביאור אבות של ר' יונה דף ג' ע"ב ואשר הצגתי בסימן [] נמצא שם יותר מכאן ואשר בסימן () נמצא דחקא במקומו.
- (3) התיבה נדה חסר בנוסחתאנו.

לו ודומה לו כפת בסלו אמרו כ"ש באשת נכרי שהיצר מתאוה אליה בענין שנאמר מים גנובים ימתקו (ט' י"ז) ונראה לפרש כפשוטו באשתו אמרו שלא להרגילה בדברים [לעולם] כדי שלא יהא מצוי עמה בכל יום שאין לאדם להיות עם אשתו להנאתו אך לקיים המצוה (כדי) להפריש בין האדם ובין הבהמה כמו שאמרו במסכת ברכות (כ"ב) (גבי בעל קרין) שלא יהיו (ת"ח) מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים והיא מדת הפרישות המביאה למדרגות העליונות כדאמרינן פרישות מביאה לידי טהרה (ע"ו ב' ע"ב) ומשום הכי תנינן המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (אבות א') כלומר גורם שהיצר מתגבר עליו שנקרא רע כדאמרינן גדול') יצר הרע שאפילו בוראו קראו רע (קדושין ל' ב') שנ' כי יצר לב האדם רע (בראשית ח' כ"א) וזה גרם הרע לעצמו שנתן לו מקום והזמנה להדבק בגופו ע"י הטיהה והפריז על מדותיו יותר משאר בני אדם שפעמים יצר הרע מתגבר עליהם אבל בשלא יעשו הם דבר שגרם ולא הגרמת עצמן תפתח עליהם הרעה. ובוטל מדברי תורה. כי מחשבת התורה לא תכון כנגד עיניו בעוד לבו פונה אל האשה ואל השיחה כי הם שתי מחשבות שאין הלב סובלתם כאחת. וסופו יורש גהנום. וסופו בא לידי עבירה אחרת אשר בשרירות לבו הולך ומרבה דברים עכ"פ) יעשה חטא וירד שאולה וזהו שאמר שלמה הע"ה ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז' כ"ז) ר"ל כי המות יסירהו מחיי עולם קטן אבל האשה תאבד הנפש לעולמי עדי. הנה כי היא מר ממות. אשר היא מצודים וחרמים. האדם כיון שמביט באשה נלכד ברשתה אשר היא מצודה ולא יכול להמלט ממנה כי האיש רואה את אשר חשקה לבו ואינו רואה את אשר יהיה לו עליה באחרית הימים כמו שאמר הפייט') יונה פותה הולכת במדבר ורואה את הבר ואינה רואה את המכמר. וחרמים לבה. כשהיא חושקת האדם בלבה בודאי יכשל בה אפי' אם לא יחשוק אותה ומזלו הרע של זה האיש גרם שתחשוק היא בו. אסורים') ידה. שאם אחותו בידיה כבר הוא לקוח בבית האסורין ושוב אין לו תקנה. טוב לפני האלהים ימלט ממנה. וחוטא וגו' שהצדיק הקב"ה שומרו ואינו מזמן לו דבר שיוכל לכשול בו. אבל החוטא שאינו מתרחק מדרכי הרע ואין לבו שלם מזדמן אליו ענין כזה.

4) הגירסא שלנו: קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע.

5) בבאור אבות: על פנים.

6) הוא תחלת שיר אחר מר"י הלוי עיין הח' דוקעס בס' נחל קדומים דף מ"ו.

7) במדרש שמואל הביא ג"כ פי' ר' יונה והנוסחא משונה קצת ושם נמצא: ואם ננעץ בידיה הרי הוא בבית האסורים ע"כ. ועל איסור נגיעה בידיים של אשה נמצא בש"ת ג', פ', קל"ח.